

ДА ЛИ НАС НОВОВЈЕКОВНИ КОСМОЛОШКИ АРГУМЕНТ УВЈЕРАВА У ПОСТОЈАЊЕ БОГА?

Синиша Симић*
Универзитет у Београду
Филозофски факултет –
Одељење за филозофију
Београд

Апстракт: Један од главна три типа доказа Божје постојања је космолошки, који је апостериорни аргумент, дедуктивно¹ валидан. Космолошки аргументи полазе од једносавних чињеница о свијету; рецимо, да у свијету има нечега, или од сложенијих чињеница као што су да у свијету постоје континуентна бића. То нешто што постоји мора да има свој узрок. У овом раду ћу понудити интерпретацију нововјековног космолошког аргумента, Раселову критику, поштом покушају да укажем на немогућност постојања бесконачног рејреса, што води одбрани принципа довољног разлога и на крају закључити да је космолошки аргумент врло увјерљив.

Кључне ријечи: постојање Бога, аргумент, критика, бесконачни рејрес, принцип довољног разлога.

Интерпретација нововјековног космолошког аргумента² – Кларкова верзија КА (Clarke 1964)

Несумњиво је да свијет постоји. Све што постоји, ако је настало, захтјева узрок свог постојања. Самим тим је последица, која да нема узрока, не би ни била последица, односно не би ни постојала. Међутим, све што постоји, или је постојеће по нужности своје природе (и онда мора бити вјечно) или има узрок свог постојања³. Према томе, или је одувјек постојало неко независно и непроменљиво биће из кога по-

* sinisa_simic@msn.com.

¹ Подјела није свеобухватна. Постоје и индуктивни докази који се називају космолошким.

² У даљем тексту: КА.

³ Ова премиса почива на принципу довољног разлога (даље у тексту ПДР) који гласи: Мора постојати објашњење, узрок или разлог свега што постоји, сваке позитивне чињенице.

тичу сва друга бића, или одувијек постоји бесконачни низ зависних и промјенљивих бића која потичу једна из других у бесконачној регресији. Сва бића не могу бити зависна. Дакле, постоји нужно биће (под тим термином Кларк подразумијева „по себи постојеће биће“).

Заступници КА премису која каже да не могу сва бића бити зависна бране на следећи начин: I Ако је свако биће зависно, онда се цјелина постојећих ствари састоји од бесконачне колекције зависних ствари. II Ако се цјелина постојећих ствари састоји од бесконачне колекције зависних ствари, онда и постојање те колекције мора бити објашњено (по ПДР-у). III Ако постојање колекције има објашњење, онда оно мора бити или унутар колекције или изван колекције (у узрочном дјеловању неког бића). IV Објашњење не може бити изван колекције, јер су по претпоставци сва бића укључена у колекцију. V Објашњење не може бити унутар колекције, јер су сва бића зависна (нису нужна, и пошто ни један дио није нужен, онда није ни цјелина). VI Дакле, нема објашњења колекције.⁴ VII Дакле, није тачно да се цјелина постојећих бића састоји од бесконачне колекције зависних бића.⁵ VIII Дакле, није тачно да је свако биће зависно.⁶ Дакле, мора да постоји нужно биће, које од увијек јесте, из кога све настаје. Иначе низ појединачних ствари би био без узрока (а у сваком суксесивном стању није ни нужен), што би била немогућност.

Расправа између Расела и Коплстона о Космолошком аргументу

(Расел – Коплстон 2009: 109–128; Jovetić 2002: 171–175)

Раселова критика је усмерена на премису II изложену горе у тексту. Појам узрока изводимо из посматрања појединачних ствари. За Расела свијет једноставно јесте, и нема потребе се питати за узрок цијелог свијета, цјелине (Jovetić 2002: 171). Узрок имају појединачне ствари, али не мора и цјелина. Приписивање цјелини својства која се могу приписати само дијеловима се назива грешка слагања (композиције). Расел је приговорио браниоцима КА да чине категоријалну грешку (приписивање цјелини својства дијелова из друге логичке сфере, конкретно: дијелови и свијет су двије различите логичке сфере; својства дијелова не могу се приписати свијету, у овом случају узрок, објашњење). С овим у вези Расел наводи примјер који пореди са Кларковим аргументом, са којим се,

⁴ Закључак следи из III, IV и V.

⁵ Закључак следи из II и VI.

⁶ Закључак следи из I и VII.

наравно, не слаже: ако сваки човјек има мајку, значи да човјечанство има мајку (ово тврдити је категоријална грешка). Коплстон заузима став да свијет (цјелина) мора имати узрок: „...*пошто објекти или последице постоје, а како ни један објекат искуства по себи не садржи унутар себе разлог свој постојања, па оправданост цјелине објекта мора имати слични узрок по себи...морамо почети од бића које у себи садржи разлог своје егзистенције*“ (Jovetić 2002: 157).

Настојаћу да покажем да су Раселове тврдње релевантне за КА, да је могуће постојање свијета без узрока, али и то да Раселово приписивање категоријалне грешке браниоцима КА није оправдано, и не може бити довољан разлог за обарање КА.

Прихватам да смо бића која зависе од својих родитеља, они од својих и тако у бесконачност. Тај бесконачни низ зависних бића сачињава цјелину.

Уколико претпоставимо да се тај низ зависних бића заиста протеже у бесконачност, онда је јасно да бесконачна цјелина чији дијелови (зависна бића) формирају бесконачни низ, нема почетак. Ако цјелина нема почетак, онда није могуће да је створена. У складу са тим, сматрам да је потпуно бесмислено тражити узрок нечему што није последица, што није настало, већ постоји одувјек. То би било као да тражимо узбрдицу тамо гдје нема низбрдице. Међутим, бесконачни регрес не прихватам, јер у том случају да би се достигао било који тренутак било би неопходно да прође бесконачно много тренутака. То значи да је вјечност пренешена и увећана, што је парадокс. Поред тога, размотримо и следеће: Расел браниоцима КА приписује грешку слагања и категоријалну грешку (Jovetić 2002: 167). Прије свега, није свако приписивање својстава дијелова цјелини грешка композиције. Нпр. торта направљена од слатких дијелова ће и сама бити слатка. Са друге стране, геометријско својство које можемо одредити као нужно не мора бити пренето са дијелова на цјелину. Нпр. торта је у облику срца, а направљена је од коцкица чоколаде. Кларк да би заобишао наведену проблематику око грешке композиције и категоријалне грешке, би могао да тражи узрок цјелини, не по узору на дијелове, већ зато што је постојање цјелине (свијета) позитивна чињеница (ПДР захтјева објашњење). Расел тврди да свијет једноставно јесте и да нема потребе тражити узрок, чиме одбацује ПДР (Jovetić 2002: 171). Не звучи ми убједљиво. Такође, није ми увјерљиво ни приписивање категоријалне грешке, јер Кларк у КА каже: „А где ни један дио није нужен, очигледно је да ни цјелина не може бити нужна“ (Clarke 1964: 27), а то није исто што и: „Ако дијелови имају неко својство, онда и цјелина мора имати то својство“. Кларк би могао рећи да ако ни чоколада, а ни шлаг нису слатки, очигледно је да ни торта направљена од чоколаде и шлага неће бити слатка. Међутим, Расел замјери Кларку што је рекао да је торта исте боје

као и дијелови, истог укуса, геометријског облика (чоколада коцкаста, а торта у облику срца). Али, Кларк то није рекао. Због тога сматрам да критика Кларковог космолошког аргумента није оправдана.

Пошто сам одбацио бесконачни регрес, покушаћу да покажем да немамо разлога да сумњамо у ПДР, што ће ми помоћи да закључим да нас интерпретација космолошког аргумента коју сам понудио увјерава у постојање Бога.

ПДР-ом се тврди да за сваку чињеницу *F мора* да постоји објашњење зашто је *F* случај.⁷ Чини се да у свакодневним околностима прихватамо ПДР, нпр. уколико се аутомобил у нашој гаражи упали сам од себе склони смо да се запитамо зашто се упалио, односно да тражимо некакво објашњење за то или уколико неко ко редовно долази на посао једног дана не дође склони смо да и за то тражимо објашњење, односно да мислимо да мора постојати довољан разлог зашто су се наведени догађаји десили. Ипак, у свакодневним околностима много тога прихватамо, али уколико се то што прихватамо користи као научни или филозофски аргумент или премиса аргумента оправдано је питати имамо ли разлога за такво прихватање или имамо ли разлога да сумњамо у то што смо већ *де факто* прихватили. Циљ ми је да покажем како, поред два убједљива аргумента против ПДР-а, немамо довољно разлога да сумњамо у ПДР.

Сматрам да постоје двије стратегије напада на ПДР; једна стратегија је усмјерена на то да не постоји објашњење за сваку чињеницу *F*, а друга да *не мора* (није нужно) да постоји објашњење за сваку чињеницу *F*. Они који ПДР нападају првом стратегијом позивају се на резултате из квантне механике, односно на то да постоје чињенице које немају објашњење; поједностављено, Штерн-Герлахов експеримент показује да ће електрон који пролази кроз магнетно поље отићи нагоре или надолу, али не постоји начин да се утврди да ли ће бити једно или друго; другим ријечима, два квантно механичка система са потпуно истим интринсичним својствима могу да одреагују на два различита начина, односно изгледа да не постоји довољан разлог за то да ли ће електрон отићи нагоре или надолу (Pruss 2006: 160–161).

Они који ПДР нападају другом стратегијом позивају се на могућност да нека чињеница *F* нема објашњење; замислимо је да се аутомобил у гаражи упалио без икаквог разлога, односно да не постоји објашњење зашто се упалио.

За потребе овог рада неће бити неопходно да улазим у различите верзије ових напада и њихове детаље, општи нацрт биће довољан.

Моја одбрана ПДР-а базираће се на двије ствари: а) улози ПДР-а у филозофским аргументима и б) Остиновим увидима у тексту „Туђе свијести“ (Austin 1961: 44–85).

⁷ Формулација преузета из: Melamed, Y., and Lin, M. (2016), “Principle of Sufficient Reason”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2016 Edition), Zalta, E. N. (ed.), IntRes: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/sufficient-reason/> (посећено 1. 12. 2016. г.).

Као што смо видјели на почетку претпоставка да за сваку чињеницу мора да постоји објашњење је нешто од чега полазимо у закључивању; ипак, то што од тога полазимо не значи да од тога треба да пођемо, односно да за то имамо разлога. Међутим, формулисање некаквог метафизичког принципа (односно ПДР-а) требало би да оправда ту природну претпоставку, односно требало би да је учини *несумњивом*.⁸

Претпоставка да за сваку чињеницу мора постојати објашњење користи се као премиса у разним аргументима (Reichenbach 2013: 3.1), као што је случај и са интерпретацијом космолошког аргумента коју сам понудио на почетку текста, и у идеалном случају не бисмо је преиспитивали, јер је оправдана метафизичким законом.

Међутим, видјели смо да је за разлику од логичких закона ПДР много лакше довести у питање, односно видјели смо двије критике које доводе у питање нужност и универзалност ПДР -а. Сматрам да ове критике чак и ако су сасвим несумњиве заправо не доводе у питање нашу премису у аргументу, односно претпоставку од које смо кренули. Сматрам да није неопходно да ПДР има стриктно универзално и нужно важење како би оправдао нашу природну претпоставку и премису у неком аргументу. Заправо, мислим да је оспоравање премисе коју оправдава ПДР помоћу двије критике које сам навео врло слично ономе што Остин назива „метафизичарев трик“: „Метафизичарев трик се састоји у томе да пита: ‘Да ли је ово стварни сто?’ – а да не спецификује или не одређује шта с њим може да не буде у реду, тако да се осјећам изгубљеним како да докажем да је сто стваран“ (Austin 1961: 54–55). Наравно, Остин се на овом мјесту не бави ПДР-ом, али мислим да је указивање на то да ПДР стриктно говори није принцип (односно да не важи нужно и универзално) заправо представља један метафизичарев трик и да не угрожава нашу премису.

Замислимо ситуацију у којој се аутомобил у гаражи упалио сам од себе (без очигледног разлога).

Замислимо и особу А која се, природно, запитала који је узрок паљења аутомобила, односно која тражи објашњење зашто се аутомобил упалио. Замислимо и особу Б која се чуди особи А због тога што тражи објашњење за изненадно паљење аутомобила. Особа А би могла да оправда то што тражи објашњење за паљење аутомобила реченицом: „Свака чињеница има објашњење“. Међутим, особа Б није убјеђена и особи А узвраћа реченицом: „Али, замислимо је да не постоји објашњење за изненадно паљење аутомобила“ или „Али, принцип којим се руководиш не важи у квантној физици.“⁹

⁸ Вјерујем да је ПДР формулисан по узору на логичке законе и принципе; уколико је нека премиса логички закон, или уколико је директно оправдана логичким законом, онда ту премису по правилу не доводимо у питање.

⁹ Бићу благонаклон према таквом тумачењу експеримената у квантној физици.

Особа А, и скоро свако ко би се нашао на њеном мјесту, вјероватно не би била задовољна оспоравањем свог аргумента, напротив, вјероватно би мислила да се особа Б шали са њом. Особа Б у примјеру је метафизичар који спроводи свој трик. Међутим, ријетко ко би се сложио да је особа Б заиста довела у питање аргумент особе А. Особа Б у једној ствари ипак јесте у праву – ПДР заиста није несумњив, односно нема несумњивост логичких закона. Уколико смо ПДР употријебили као премису у неком аргументу, онда заиста увијек постоји могућност да смо погријешили. Међутим, сама логичка могућност није довољна да угрози нашу премису. Ипак, пошто ПДР у строгом смислу ријечи и није принцип, премису је могуће довести у питање, али не помоћу пуке могућности или неког изолованог примјера из недовољно истражене области, већ спецификованом сумњом.

Пошто се ПДР-ом руководимо у свакодневном животу и ту нас сасвим добро, без изузетка служи, не постоји неки одређени разлог зашто бисмо у њега сумњали; дакле, да сумња у ПДР не би била само метафизичарев трик, онда онај ко ПДР доводи у питање мора да има неки основ или добар разлог зашто сумња у ПДР у конкретном случају када је он употребљен као премиса аргумента (Austin 1961: 55). Дакле, уколико смо у некој премиси претпоставили да свака чињеница има објашњење, односно ПДР, то смо урадили са добрим разлогом, јер нас ПДР сасвим добро служи у уобичајеним околностима; уколико неко жели да оспори нашу премису неће бити довољно да укаже на могућност да ПДР не важи, већ да на неки начин покаже зашто у том конкретном случају не важи када нас иначе тако добро служи. Терет доказивања је на ономе ко напада, не на ономе ко се користи ПДР-ом.

С обзиром на то да немамо довољно разлога да сумњамо у ПДР, а пуно разлога да нам бесконачна регресија дјелује неувјерљиво, сматрамо да је потврдни одговор на постављено питање у наслову најрационалнија могућност.

Литература:

Расел, Б., и Коплстон, Ф. (2009): „Дебата о егзистенцији Бога“ [превод са енглеског језика и коментари: Лазар Николић], *Теолошки погледи* XLII (2009), 1–3, Београд 2009, стр. 109–128.

Austin, J. L. (1961): *Philosophical Papers*, Oxford: Clarendon Press.

Clarke, S. (1964): *A Demonstration of the Being and Attributes of God: More Particularly in Answer to Mr. Hobbs, Spinoza and Their Followers*, Stuttgart: Frommann.

Jovetić, S. W. (2002): *Osvajanje raja ili dokazi o postojanju Boga*, Београд: Astimbo.

Melamed, Y., and Lin, M. (2016): "Principle of Sufficient Reason", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2016 Edition), Zalta, E. N. (ed.), IntRes: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/sufficient-reason/> (посећено 1. 12. 2016. г.).

Pruss, R. A. (2006): *The Principle of Sufficient Reason: A Reassessment*, Cambridge: Cambridge University Press.

Reichenbach, B. (2013): „Cosmological Argument“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2013 Edition), Zalta, E. N. (ed.), IntRes: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/cosmological-argument/> (посећено 1. 12. 2016. г.).

Примљено: 9. 3. 2017.
Исправљено: 13. 3. 2017.
Одобрено: 21. 7. 2017.

DOES THE MODERN COSMOLOGICAL ARGUMENT CONVINCE US IN GOD'S EXISTENCE?

Siniša Simić
University of Belgrade
Faculty of Philosophy
Department of Philosophy

Summary: *One of the three main arguments for God's existence is an a posteriori, deductively valid, cosmological argument. Cosmological arguments start with a simple facts about the world: e. g. there is something in the world, or from more complex facts - that there are contingent beings existing in the world. The thing that exists must have its cause. In this paper I will introduce my interpretation of a modern cosmological argument, Russel's critique, and then I will try to point out the impossibility of an infinite regress, which leads to defense of sufficient reason and, at the end, the conclusion that the cosmological argument is very persuasive.*

Key words: *the existence of God, argument, critique, infinite regress, sufficient reason.*